

del once de septiembre neoyorquino –aprendices de aprendices de brujo– también aprendieron eso de nosotros. Recluidos por nosotros en un mundo globalizado que, si no es pensado racionalmente para el bien, terminará engendrando el mal absoluto, producido por un Occidente que sólo busca un intercambio igualitario en el que él siempre gane, los perdedores, los excluidos de la fiesta montada para nosotros, sólo han aprendido a utilizar el cómo que les hemos enseñado, sin preguntarse –también en esto hacen como nosotros– por el qué y por el porqué del mundo que hemos construido. Los acontecimientos del once de septiembre neoyorquino también significan estas otras cosas, por impertinentes que suenen.

Por eso, las imágenes de las *Twin Towers* que tenemos todas metidas en nuestras pupilas, de horas y horas viendo lo mismo, en todo el mundo, a la misma hora, en la Televisión, debieran ayudarnos a recordar –o a descubrir– que la tragedia de aquel día es inmensa, pero que quizás sólo sea el iceberg de la tragedia que se oculta al imperio de las imágenes en que consiste el mundo que hemos construido. Pero esas imágenes mil veces repetidas, e interiorizadas a veces a pesar nuestro, tendrían que ayudarnos a aprender cómo contener las fuerzas que hemos desatado y que nos pueden a nosotros mismos. Son necesarias estructuras reales de igualdad, para que sea posible que se pongan a hablar todas las civilizaciones del mundo en el respeto mutuo. Es necesario construir el derecho como una obra que supere la ingeniería. Es necesaria una cultura que además de exaltar los derechos exalte los deberes, por arcaico y superado que parezca, y por difícilmente que se acomode al estatuto de la individualidad que es el nuestro. Por impertinente que sea.

Llenguatge i contemporaneïtat

[M. TERESA CABRÉ CASTELLVÍ]*
Universitat Pompeu Fabra

Parlar del tema «Llenguatge i contemporaneïtat» en el marc d'un cicle sobre «La Catalunya del segle xx» ens obliga, d'entrada, a plantejar algunes qüestions que són interessants d'abordar:

- Què és i quin paper juga el llenguatge en la societat catalana contemporània?
- Com el llenguatge en general i la llengua catalana en particular s'adapten a la contemporaneïtat, al canvi sociocultural, a les novetats que el pas del temps comporta?

* *Catedràtica de Lingüística i Terminologia de la Universitat Pompeu Fabra. Va ser la primera directora del TERMCAT (1984-1988), del Servei de Llengua Catalana de la Universitat de Barcelona (1989-1993) i del Centre de Referència en Enginyeria Lingüística (CREL) (1998-2000). Va ocupar el càrrec de vicerectora de recerca de la UPF (1994-1997). Va coordinar, des de la direcció de les Oficines Lexicogràfiques de l'Institut d'Estudis Catalans, l'elaboració del Diccionari de la Llengua Catalana. Des de 1993 dirigeix l'Institut Universitari de Lingüística Aplicada de la Universitat Pompeu Fabra. Imparteix docència a la Facultat de Traducció i Interpretació de la Universitat Pompeu Fabra. Ha publicat diversos llibres i prop de dos centenars d'articles científics en revistes nacionals i internacionals i ha contribuït amb un gran nombre de ponències en col·loquis científics, la majoria de caràcter internacional. Aquest article és la transcripció d'una conferència impartida el març de 1995, a l'Institut d'Estudis Humanístics Miquel Coll i Alentorn, dins d'un important cicle de conferències sobre la Catalunya del segle xx.*

- Com condiciona el llenguatge el sentit de la contemporaneïtat; és a dir, és cert que l'ús d'una o una altra llengua, d'una o altra modalitat lingüística, ens apropa més o menys al sentit de la contemporaneïtat?

- Com el llenguatge afavoreix l'aparició de noves professions?

És evident que un tractament adequat d'aquestes qüestions no es pot limitar a comentar-les exclusivament en el marc de la llengua catalana, sinó que per abordar-les amb un cert rigor cal partir d'un marc més ampli: del marc del llenguatge en sentit global; i situar en aquest marc la llengua catalana. En la nostra opinió, no cal justificar gaire explícitament aquesta necessitat, ja que sembla obvi reconèixer que una llengua viu en una societat, però que defineix el seu valor també en relació amb les altres llengües amb què comparteix un panorama més o menys ampli.

En aquesta conferència ens proposem, doncs, de parlar del llenguatge i de la contemporaneïtat, partint de les bases del llenguatge en general, i situant la llengua catalana d'avui en el seu si. Així, posarem l'èmfasi exclusivament en quatre aspectes:

1. El paper del llenguatge en la civilització actual, anomenada per alguns «postindustrial».
2. El canvi social i el canvi lingüístic: com es modulen i s'adapten les novetats en els dos terrenys.
3. El paper de la planificació lingüística en una societat com l'actual.
4. L'aparició de les noves professions del llenguatge.

1. Pel que fa a la primera qüestió: *Quin valor té el llenguatge en l'època actual?*

Si haguéssim de resumir molt breument *què és el que significa el llenguatge socialment* diríem que és el mitjà més representatiu dels dos aspectes més importants de tota societat: d'una banda, l'aspecte cultural; de l'altra, l'aspecte econòmic.

Des del punt de vista cultural, el llenguatge és el mitjà més

perceptible i més global d'expressió i afirmació d'una cultura particular, ja que és un producte d'aquesta cultura, hi juga el paper d'integrador social i, alhora, serveix per jerarquitzar les modalitats expressives, per tal com les comunicacions institucionals promouen inevitablement una llengua o una altra, una varietat expressiva o una altra, en camps com l'ensenyament, la gestió administrativa, els mitjans de comunicació de massa, el comerç, etc.

Des del punt de vista econòmic, el llenguatge participa de dos fenòmens rellevants: d'una banda, qualsevol llenguatge té un vessant socioeconòmic, perquè ofereix als seus parlants la possibilitat de desenvolupar-se i promoure's socialment i econòmicament; d'altra banda, perquè tota llengua té la *possibilitat*, encara que no sempre té l'*oportunitat*, de vehicular la cultura contemporània, i aquesta possibilitat pot contribuir a vèncer el desequilibri entre el que aquesta llengua expressa de manera natural (la cultura genuïna) i el que ha d'expressar si participa del món industrialitzat (una nova cultura concebuda per altres i sotmesa a patrons aliens).

En aquest panorama, una política lingüística adequada, entesa com una estratègia sistemàtica promoguda institucionalment, però assumida socialment, ha de conjugar i integrar estratègicament dos aspectes: en primer lloc, un aspecte cultural; i en segon lloc, un aspecte econòmic. Culturalment, ha de proposar-se que la llengua *pugui i sigui* usada en tots els àmbits d'actuació, vehiculant, d'aquesta manera, un món genuí, però alhora canviant. Econòmicament, ha de vetllar perquè aquesta llengua disposi dels recursos suficients que facilitin la comunicació precisa en tots els temes i situacions, en l'interior de la comunitat lingüística, i amb interlocutors d'altres comunitats més desenvolupades econòmicament.

El repte de la política lingüística és, doncs, aconseguir una sistematització i una estratègia integrades, tenir una autoritat democràticament assumida, oferir una integració cultural i econòmica i solucionar la conjunció de dues activitats en relació amb el llenguatge: l'estatus i el codi.

2. Quant a la segona qüestió: *Quines són les característiques més rellevants d'aquesta societat contemporània i quin paper hi fa el llenguatge?*

Els antropòlegs culturals diuen que vivim ja en una civilització postindustrial. Així, entenen el terme *civilització* com el conjunt de comportaments, sentiments i creences que caracteritzen la relació de les persones amb les altres persones, amb el medi natural i amb l'absolut. Aquest conjunt d'elements es concreta en una sèrie de trets que es materialitzen en aspectes tan diversos com les formes econòmiques predominants, la distribució de la població, la concepció de la família, el valor de la religió, el sentit del treball, etc.

Vegem-ne unes mostres: la societat rural del segle XIX es caracteritzava per una economia de subsistència, la família era àmplia, entesa com a unitat econòmica i de protecció, la distribució de la població es concentrava en petits nuclis, la població estava escassament escolaritzada, la cultura oral era la predominant, les relacions intergrupals estaven jerarquitzades, es valorava la generació més gran, etc.

D'aquesta societat rural es va passar a la fi del segle XIX i començament del XX a una societat industrialitzada clarament diferenciada de l'anterior, els elements més significatius de la qual podrien ser una economia de mercat basada en el foment de la producció i el consum, una concepció de família restringida, gairebé limitada a dues generacions (pares i fills), la concentració de la població en grans nuclis (a l'entorn de la indústria), la democratització de l'ensenyament i la consegüent eradicació de l'analfabetisme generalitzat, el predomini de la cultura escrita, la democratització de les relacions interpersonals i intergrupals (lluites obreres i moviments sindicals), la representativitat de la segona generació, etc.

Ara —diuen els antropòlegs— som en una època de transició entre la cultura industrial i una civilització «postindustrial» emergent en la qual entren en crisi molts dels valors àmpliament assumits en l'època industrial: han desaparegut les ideologies tradicionals —dreta / esquerra—, es posa en dubte la qualitat de vida

urbana, predomina la cultura audiovisual —fet que té com a conseqüències la regressió de la cultura escrita i un menor domini del llenguatge—, el centre generacional es troba en la capa més jove de la població, etc.; aquest darrer fenomen condueix a una situació paradoxal: som en una època de crisi, amb una evident falta de treball, però en canvi aquesta generació té una capacitat de consum superior a la que tenia en anys anteriors.

Aquest canvi cultural es pot percebre en tres grans àmbits:

- (a) en una uniformització del comportament
- (b) en una tecnificació cada cop més estesa de la societat
- (c) en el valor que aquesta societat dóna a la informació.

No hi ha dubte que aquests canvis afecten, d'una banda, la consideració, la situació i el tractament del llenguatge i les formes de relació interpersonal; i, d'altra banda, reclamen, i generen, noves formes comunicatives, noves professions a l'entorn del llenguatge i nous productes lingüístics.

Si en l'època industrial la importància de la comunicació escrita i la generalització de l'ensenyament van fer necessària la codificació de les llengües i la fixació d'un registre estàndard (la *norma*), i, consegüentment, les llengües més consolidades i econòmicament dominants es van anar refermant, actualment, quan moltes llengües estan codificades, es produeix una paradoxa que afecta l'ús de la llengua: es tendeix al *monolingüisme*, en nom d'una comunicació precisa i eficaç, alhora que es reivindiquen les *llengües pròpies*, en nom de l'equitat i la naturalitat. El resultat que se'n deriva és que unes poques llengües potents serveixen per a tots els usos, i, en canvi, unes altres queden relegades a uns usos restringits.

Per fer front en aquest panorama, els governs han començat a intervenir *explícitament* en les llengües a través de tipus d'accions diferents: amb plans lingüístics de característiques bàsicament defensives, i amb declaracions que fomenten el respecte a la diversitat. Un exemple d'aquestes accions és la proposta del document sobre la implantació del *multilingüisme* a Europa, en què s'encoratja l'expressió activa en la llengua pròpia i, alhora, la competèn-

cia passiva en almenys tres altres llengües de la Unió Europea. D'aquesta manera, aquests plans de normalització volen conjugar el respecte a la identitat cultural i el foment de les relacions internacionals. En aquest sentit, la seva filosofia és clara: les llengües no poden aïllar les societats ni es poden aïllar de l'entorn.

3. Quant a la tercera qüestió: *De quina manera els canvis culturals han afectat el llenguatge i les llengües?*

Si revisem breument alguns aspectes com els que indicarem a continuació, ens adonarem com qualsevol canvi en comporta un altre, i, al mateix temps, com tot canvi social afecta sempre la totalitat d'un sistema. Vegem alguns casos en què el canvi social provoca un sotrac lingüístic:

(a) No hi ha dubte que la ciència i la tècnica han progressat i progressen de manera accelerada, tant pel que fa a la microespecialització, com pel que fa a la interdisciplinarietat, en el sentit que han aparegut nous àmbits com la biotecnologia o l'enginyeria genètica.

Aquest progrés comporta l'aparició de nous *conceptes* que s'han de denominar a través d'una terminologia adequada. Una llengua de cultura, moderna i actualitzada, ha de disposar d'aquesta terminologia. Per tant, el català ha de disposar de terminologia nova per mantenir-se com a llengua actualitzada.

(b) S'ha produït un creixement inusitat i una gran difusió de la tecnologia que ha afectat el llenguatge, com a mínim en dos punts:

- les noves tecnologies han modificat les fórmules comunicatives: telemàtica, fax, videoconferència...
- el llenguatge ha estat objecte de tractament tecnològic: és el que s'anomena les indústries de la llengua (llenguatge i informàtica: processadors, connectors, programes assistits...). La llengua catalana, doncs, ha de jugar tecnològicament.

En aquest sentit, el 1986 neix el terme *indústries de la llengua* en una reunió de caps d'estat dels països francòfons amb una fina-

litat precisa: «garantir que en el camp de la cultura i de la comunicació els països de llengua francesa es puguin beneficiar de les tecnologies punta de cara a oferir a les noves generacions un lloc de primera fila en el panorama mundial».

Les indústries de la llengua són una síntesi de la contemporaneïtat; en el seu naixement i emergència hi figuren raons de caràcter psicocultural (la societat moderna), científic i tecnològic (l'avenç de la investigació en l'àmbit de les tecnologies), polític (la defensa de les llengües) i econòmic (l'aparició d'un mercat lingüístic cada cop més important). Així ho justifica el text de l'informe de síntesi de la II Cimera de Caps d'Estat i de Govern dels països francòfons celebrada a Quebec el 1987:

Le programme des industries de la langue est surtout orienté vers la défense et le développement de la langue française. La langue française doit s'inscrire rapidement dans le mouvement actuel d'industrialisation des langues; autrement, elle deviendra de moins en moins apte au développement de la recherche et de la production dans les secteurs de pointe et, à long terme, se marginalisera par rapport aux autres grandes langues de communication internationale dans ces champs d'activité essentiels à l'avenir de la francophonie. (Rapport de synthèse, 1987: 173.)

(c) S'han afavorit àmpliament les relacions *internacionals* en l'aspecte polític, en l'aspecte econòmic (les multinacionals) i en l'aspecte cultural. Aquestes relacions ens han dut al *plurilingüisme*: tothom ha de saber llengües, tot i que aquest fet comporta interferències i pobresa lingüística.

(d) Aquesta internacionalització ha requerit també una *normalització*; hem passat del producte «fet a mà» a l'estàndard amb l'aparició de les normes iso en els productes industrials, o les normes UNE, IRANOR, AENOR, etc. El llenguatge, per tant, també es *normalitza*, mitjançant la terminologia.

(e) La importància de la informació i el desenvolupament de les tecnologies comporten la creació dels *bancs de dades* de tot tipus. El llenguatge és alhora sistema i objecte d'emmagatzema-

ment i accés a la informació: bases textuais, bases lèxiques (orals i escrites).

(f) La intervenció dels governs en les llengües ha comportat una política *protectora* enfront de les societats que concentren la creació científica i tecnològica. Aquesta política afecta els *manlleus*. L'actitud enfront dels manlleus és avui objecte de polèmica: d'una banda, els qui defensen l'ús indiscriminat del manlleu en nom de la *naturalitat*; de l'altra, els qui consideren el manlleu com un *mal* i opten per l'ús de les formes més allunyades.

No cal situar-se en cap dels dos extrems: el manlleu és un recurs, juntament amb d'altres, per enriquir les llengües. Malgrat això, és important adonar-se que l'entrada massiva de manlleus, com a conseqüència d'una certa colonització cultural i econòmica, comportaria, a la llarga, un *canvi* de llengua.

4. Finalment, abordarem un darrer aspecte en relació amb el llenguatge i la contemporaneïtat: *les noves professions lingüístiques*. Sembla evident que un canvi social que afecta el llenguatge requereix l'aparició de noves professions que donin resposta a aquest canvi. Les novetats lingüístiques a l'entorn de les professions es donen en dos pols:

(a) en la *reconversió* de les professions tradicionals: l'aparició de les noves tecnologies de la informació i la comunicació han fet que els antics professionals s'hagin de reconvertir: traductors, lexicògrafs, professors de llengües...

(b) en l'aparició de *noves professions* generades per les noves necessitats lingüístiques i expressives: els canvis socials manifestats sobretot en la importància de la informació, l'aparició de noves tecnologies, el multilingüisme, l'especialització comunicativa, la transferència de coneixement, etc., han fet sorgir noves professions com les de teledocumentalista, terminòleg, gestor de bases de dades o enginyer lingüístic.

En síntesi, i pel que fa a la llengua catalana, respondre al repte de la contemporaneïtat suposa:

(a) disposar d'una llengua sòlidament *codificada* i alhora diversa, amb una jerarquitització establerta de les modalitats, que ha de ser diversa quant a les modalitats, estandarditzada en els usos formals i diferenciada quant a les funcions;

(b) disposar d'una llengua *actualitzada* quant al codi, que implica tenir una terminologia nova i registres expressius nous;

(c) disposar d'una llengua *apta* per expressar les noves tecnologies i per ser tractada tecnològicament, que comporta tenir llenguatges informàtics en català, com el català tractat informàticament;

(d) disposar d'una llengua arrelada i difosa per la societat i les institucions, que participi en el panorama internacional com totes les llengües de cultura;

(e) disposar de professionals aptes i ben formats que, usant les noves tecnologies, sàpiguen cobrir les necessitats comunicatives i informatives que el llenguatge requereix.